

A jelenkori brit filozófia

JOHN NIEMEYER FINDLAY¹

Megkísérlem, hogy tömör, praktikus és világos kifejtés útján felvázoljam Önök előtt, a jelenkori angol filozófia helyzetét egyetlen óra szűkreszabott időtartamán belül; olyan hallgatóság előtt, amelynek filozófiai tradíciói gyökeresen különböznek a brit hagyományoktól. Ez a lehetőség határát szinte meghaladó feladat már önmagában mentségül szolgál előadásom egyenetlenségei miatt.

Jelenleg óriási szakadék tátong a kontinentális és a túlnyomóan szemantikai orientációjú brit filozófia között. Ez utóbbi alapvető problematikája a köznapi kifejezéseink értelmezésének és a használatukra és alkalmazási módjukra vonatkozó szabályoknak a megállapítása. A kontinentális filozófiák legnagyobb része ezzel szemben a valóságcs élet felé orientálódik. Itt az ember anyagi és társadalmi viszonylatai állnak a filozófiai érdeklődés középpontjában; az emberi lét akár tragikus, akár reményteljes szituációi és e létezés permanens vonásai, amelyek minden nyelv és logikai tartalom szubsztrátumát alkotják. Jelenleg úgy tűnik, hogy a szakadék a két tábor között szűkül — mert mind a kontinentális, mind a brit filozófusok megértést tanusítanak egymás munkája iránt, csökken a tökéletes ignorancia és a teljes meg nem értés, de még mindig elég mély a szakadék. Ezért ahhoz, hogy hatékonyan beszéljünk az angol filozófiáról, Magyarországn sckkal több bevezető megjegyzés szükséges, mint például a jelenkori német vagy francia filozófiai gondolkodást ismertető előadáshoz kellene; ezek ugyanis többé-kevésbé az Önökéhez hasonló tradíciókkal rendelkeznek.

Az általam felvetett problémát úgy próbálom meg kifejteni, hogy a rendelkezésemre álló időt annak a három kiváló filozófusnak szentelem, akik bár a modern angol gondolkodásra óriási befolyást gyakoroltak, a kontinentális filozófiai gondolatra ellenben már csak jóval kevésbé hatottak, ha ugyan egyáltalán volt valamiféle hatásuk. E három gondolkodó: A még élő Bertrand Russell, aki mindent megtesz a világ nukleáris pusztulásának elkerülésére, de akinek igazán nagy befolyása a filozófiai világra már 1920 körül megszűnt; az 1958-ban elhunyt George Edward Moore, véleményem szerint a legnagyobb modern brit filozófus, a nevét Duns Scotusé, William Occamé s David Hume-é mellé helyezhetjük; és végül az 1951-ben elhunyt

¹ J. N. Findlay a King's College (London) filozófiaprofesszora, a brit Akadémia tagja, több filozófiai mű („Meinong's Theory of Objects and Values”, 1933, new edition, 1963; „Hegel: A Re-Examination”, 1958.; „Values and Intentions”, 1961.) és értekezés szerzője. A szerző az angol—magyar kulturális csereegyezmény keretében tartózkodott hazánkban; itt közölt tanulmánya előadásként hangzott el a Magyar Tudományos Akadémián ez év január 10-én.

Ludwig Wittgenstein, aki osztrák származása ellenére (ti. vagyonos ausztriai zsidó gyáros családból eredt) hihetetlenül nagy befolyást gyakorolt az angol filozófiai gondolkodásra. Kétségtelen, hogy ő adta meg a szemantikai orientáció alaphangját, a köznapi fogalmaink analízise, a szavaink jelentése és a nyelvhasználatunk iránti érdeklődést ő keltette fel először.

Az említett filozófusok közül Russellt a kontinensen is jól ismerik. Moore csaknem teljesen ismeretlen, Wittgensteint főleg közvetett módon, Moritz Schlickre és a harmincas évek rövid életű pozitívista mozgalmára gyakorolt hatása révén ismerik és nem későbbi Cambridge-i tanításából, amelyek szinte forradalmasították az angol filozófiai gondolkodást. Angliában ezek a filozófusok szolgáltatták az alapot a filozófiai tanok és viták legnagyobb részéhez, a múlt filozófusai közül pedig főleg azokat tanulmányozzák és értékelik, akiknek a tanításai és az ezekben megnyilvánuló tendenciák hasonlóak a szóban forgó filozófusok gondolataihoz. Ezért nyilvánul meg erős érdeklődés az analitikus-kritikai vénájú bölcselek, mint pl. a késői Platón, a fogalmak klasszifikációja és disztinkciója területén olyan nagy teljesítményt nyújtó Arisztotelész, a skolasztikusok némelyike, valamint Hume iránt, aki sok angol szemében az összes filozófusok között a legnagyobb gondolkodó, továbbá Kant kritikai, antimetafizikus vonásai iránt. Platón korai műveit általában nem sokra tartják, a neoplatonikusokra enyhe szörnyülködéssel tekintenek, Hegel dialektikus módszerét többé-kevésbé szédelésnek vélik, a logika szabályai megsértésének, aki ráadásul még azt az igényt is támasztja, hogy megismerni és „a priori” bizonyítani kívánja azt, ami szükségszerűen túl van a filozófia határain. Más német filozófusokat, mint pl. Husserlt, egyáltalán nem ismerik, sőt Heideggert metsző gúnnyal ignorálják. Ami engem illet, állásfoglalásom mindezekkel az elmarasztalásckkal szemben Angliában egyáltalán nem tipikus. Csodálom a korai Platón, nagyra becsülöm a hegeli dialektikát és nagyra becsülöm Edmund Husserlt. Jelenleg azonban nem saját értékítéleteimet akarom kifejteni, hanem a modern angol filozófiai gondolkodás képét szándékozom felvázolni, ennél fogva fenti állításaim ebből a szempontból helytállóak.

Most megpróbálom röviden jellemezni annak a három brit filozófusnak a tevékenységét, akik a legújabb angol filozófia alapjait kidolgozták. Bertrand Russellről csupán azt kívánom megjegyezni, hogy az egzakt vagy a formális logika tekintélye helyreállítójának tekinthető. Egyidejűleg azonban szerepet játszik a más típusú, nem-kogens gondolkodásmódnak háttérbeszoritásában, amelyet megközelítően „dialektikusnak” minősíthetünk. A filozófia történetében általában a logika kétféle típusa különböztethető meg, ennek megfelelően beszélhetünk a logika történetének különböző korszakairól. Az egyik az azonossági logika, a tautologikus transzformáció logikája, amelynél a végkövetkeztetésben nincs semmi olyan, amit már premisszákból levő információ ne tartalmazott volna. Itt a legcsekélyebb túllépés ezen az információn logikai hibát jelent, és a következtetés érvénytelenségét vonja maga után. Ezzel a szigorú transzformációs logikával szemben létezik egy másfajta logika is, amelyben a konklúzió nem következik mindig szigorúan a premisszákból, hanem bizonyos módon mindig túlmegy rajtuk, itt mindig fennáll annak a lehetősége, hogy a konklúzió hamis lesz, annak ellenére, hogy a premisszák igazak. Mégis ez a módszer valóságos előrehaladást jelent, valami újhoz való tényleges átmenetet, ezt pedig még akkor is ésszerű megtenni, ha nem teljesen biztos és nem változatlanul sikeres.

Jellemző, hogy akik a logika korábbi fajtáját részesítik előnyben, azok tagadják az újfajta gondolkodás logikai voltát, ez utóbbit hajlamosak többé-kevésbé mágikus művészetnek, a képzelet játéknak, az emberi merészség iskolapéldájának minősíteni. Ezért tartotta Hume a természettudomány összes következtetéseit az emberi képzelet játékos gyakorlatainak, Russell ezért mondta a tudományos indukióról, hogy az nem logika, hanem a tetszetős sejtések gyártásának a művészete. Karl Popper, aki a logikában Russell híve, emiatt tekinti a tudományt csupán az emberi merészség vadul csapongó, valószínűtlen elmefuttatásainak, csodálva azt a vakmerőséget, amellyel mindig kész arra, hogy alávesse magát az empirikus cáfolatnak. Nincs lehetőségem arra, hogy itt ebben az előadásban megvitassam vagy megvédjem azt a nézetet, hogy egyidejűleg lehetséges a szigorú dedukció logikája és a kevésbé merev módszereket alkalmazó másfajta logika, csupán odáig merészkedem, hogy ezt védelmezhető nézetnek tartsam és kimondjam, hogy a gondolkodás történetének korszakai, éppúgy mint az egyes gondolkodók, e kritériumnak megfelelően osztályozhatók. Egészen a legutóbbi időig a szigorú logikai érvelést a szillogizmus és a matematikai következtetés képviselte. Az egész középkor a kategorikus szillogizmusokat tisztelte, és kevésre tartotta a demonstratív, az inegzakt vagy csupán ésszerű érvelés típusait. A szillogisztika és a matematika azonban a modern világban fokozatosan veszített csatát vívott, mert vagy bevallottan, vagy pedig a gyakorlatban fontosságot kezdtek tulajdonítani a szigorú formális kereteket nélkülöző gondolkodási módoknak. Így már Descartes-nak a természetről szóló tanításaiban is hiányzott az evidencia bizonyossága, az anyagi világról olyan elméletet alkotott, amely saját bevallása szerint csupán véleményen alapuló bizonyosságon alapult. Hume számára világos volt, hogy formálisan nem igazolható a tudományos gondolkodás, bár ő ezt pszichológiailag próbálta megmagyarázni a képzelet terminusaiban. Kant transzcendentális érveléseiben azok a tételek, amelyek nem vezethetők le logikailag szükségszerűen bizonyos igazságokból, ugyanakkor igazolást nyernek a „tapasztalat lehetőségén” belül. A hegeli dialektikában pedig az összes formálisan egzakt fogalmak és szigorú következtetések lehetővé teszik a külső — túlhaladó — kritikát, e fogalmak sok mindent jelentenek, ami szigorúan vett tartalmukat, ill. ennek részét nem képezi, sőt vele ellentétes.

A filozófiai jelentős áramlatokban azonban az egzakt-formális gondolkodásmód a XIX. század folyamán továbbra is uralkodó maradt, bár a szillogizmus jelentősége a filozófia-propedeutika szerepére korlátozódott.

Csak Russell volt az, aki a XX. században, legalábbis Angliában, tönkerezta egyeduralmát. A szillogizmusok szűk skálájú logikáját ragyogó és kimeríthetetlen gazdagságú új formális logikával helyettesítette, amelynek összefüggése a matematikai szimbolizmussal könnyen igazolható. Russell új formális logikája természetesen nem csupán saját alkotása. Sok mindent Peanótól, Frege-től és egyéb forrásokból vett át, de ő tette azt filozófiai érdekessé és jelentőssé, és ő vont le belőle számos filozófiai következtetést. A legfontosabb tanulság az volt, hogy ésszerű, összefüggő világképet adjon, megmutassa, hogy a világnak milyennek kell lennie, ugyanis csak a nyers, érzéki-közvetlen tapasztalás képes velünk közölni azt, hogy a világ milyen, a logika pedig semmiféle korlátot nem helyez a közvetlen tapasztalás elé. A filozófia feladata az, hogy feltárja a struktúra logikai lehetőségeit, és felfogja, hogy a világ *milyen lehet* vagy *valószínűleg milyen*; utalva arra, hogy

sokkal több lehetőség van, semmint akár a tapasztalat, akár az emberi vélekedés sugallja. Russell Hume-nak abból a feltevéséből indult ki, hogy minden lehetséges, ami nem tartalmaz formális ellentmondást, ennél fogva olyan fantasztikus dolgok is lehetségesek, mint pl. hogy a világ 5 perccel ezelőtt jött létre, vagy hogy barátaink tudat nélküli automaták stb. Russelnek a korlátlan logikai lehetőségekbe vetett hite összefügg Hume vélekedésével amely szerint minden képzelet és a fogalom számára disztinkt létező önállóan is létezhet. E tétel egyben tagadja a tárgyak és tulajdonságaik közötti benső kapcsolatok fennállását, amely kapcsolatok összefüggő világgá formálják őket. A világ egyszerűen az, ami benne történik; maga a világ és benne minden entitás az *osztály* matematikai kategóriája által válik értelmezhetővé. Russell az érzéki adatokat tartja a valóság végső anyagának; így az ember és tudata az érzéki adatok osztályának egyik fajtájává lesz, az anyagi tárgyak egy másik, a tér pedig ismét egy másik osztállyá válik. Ilyen módon minden logikai atomokká hasad szét, ezek az atomok pedig egyaránt képesek arra, hogy szabadon összekapcsolódjanak, illetőleg szétváljanak; a filozófia feladata csupán az, hogy vizsgálja azokat a módozatokat, amelyeknek megfelelően a világ végső atomjai elrendeződnek, illetőleg elrendeződhetnek. Ezeket a teóriákat később, az 1918-ban megjelent „Tractatus Logico-Philosophicus” című művében Wittgenstein is átvette, de ezek mind Russelltől erednek. Russellről elmondható, hogy logikai-analitikus filozófiája széttörte a világ összetartó betonvázát. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a jelenlegi angol filozófusok jelentős mértékben Russell követői. Logikai atomizmusát minden oldalról bírálják, de nézetei mindig vitathatatlanul nagy befolyást gyakorolnak a közvéleményre, ha a háttérben is. Homályosan még mindig úgy érzik, hogy a Principia Mathematica típusú, szigorúan formális logika a logika egyetlen igazán respektálható formája, és bármi, ami egy ilyen formális rendszerben megengedhető, egyben igazi lehetőségeket jelent; a világról a partikuláris tapasztalatot megelőzően igazi ismeretünk vagy ideánk nincsen, ugyanis minden a tapasztaláson múlik, és a tapasztalat bármit feltárhat, ami csak logikailag lehetséges. Az emberi életre és a világra vonatkozó valódi, mélyreható, bár problematikus ismeretek hiánya, ami annyira jellemző a modern brit filozófiára, a russelli logika hatásának tulajdonítható.

A következő filozófus, akiről meg kívánok emlékezni, G. E. Moore; sokat tett a russelli korlátokon való túlhaladás érdekében. Moore határozottan állítja azt, hogy sok olyan tétel van, amelyet minden kérdésen felülállóan tudunk, és ezeket annak ellenére tudjuk, hogy formálisan felfogható, sőt elképzelhető, hogy ezek a tételek hamisak lehetnek. Abban az értelemben tudjuk ezeket a tételeket, hogy igazságukról sokkal jobban meg vagyunk győződve, semmint az ellenük felhozható bármely kritikus vagy szkeptikus érv igazságáról, ha pedig mégis összeütközésbe kerülnek valamilyen elvvel vagy érvvel, akkor ez utóbbiakat kell elejteni, s nem emezeket. Például Moore azt állítja, hogyha rápillant egy ceruzára vagy pedig saját kezére, akkor ő abszolút bizonyossággal tud a kéz vagy a ceruza létezéséről. Tökéletes bizonyossággal tud bizonyos anyagi tárgyak létezéséről, és tudja azt is, hogy birtokában van ilyen ismereteknek. Ha pedig bármilyen szkeptikus elmélet megpróbálja azt állítani, hogy a ceruza vagy az emberi kéz nem valóságos, vagy hogy nem tudhatja, hogy ez egy ceruza vagy egy kéz, abban az esetben az a tény, hogy *ő tud* ezekről a dolgokról, már önmagában is

elégséges a szkeptikus érvelés megcáfolására. Hasonló módon Moore azt állítja, hogy abszolúte bizonyossággal tudja, hogy ő most nem álmodik, habár logikailag nincsen semmi lehetetlen abban a feltételezésben, hogy mindezt csak álmodja, mégis ő abszolút bizonyossággal tudja, hogy mi történt néhány perccel ezelőtt; azt, hogy élő, tudatos emberhez és nem egy bábuhoz vagy egy géphez beszélt. Ártatlan szórakozásként Moore-ral kapcsolatban néha azt mondják: olyan dolgokról is tud, amelyek a valóságban nincsenek. Ezekre a különféle individuális bizonyosságokra Moore az általános bizonyosságok tömegét építi fel, amelyeket ő a józan ész megnyilvánulásának nevezett. Így a józan ész elemeként tudjuk, hogy sok anyagi tárgy létezik, és hogy vannak emberi testek, amelyek emberi tudattal rendelkeznek, különféle tudatos tetteket hajtanak végre, valamint azt, hogy a világ már régóta létezik és létezni fog a jövőben is stb. Moore ismeretelméletében nincs semmi metafizikus elem, mint pl. isten létezése, szabadság és halhatatlanság, csupán a mindennapi élet bizonyosságaira és kategóriáira korlátozza elemző tevékenységét. Mindezek Moore szerint bizonyosabbak, sokkal jobban tudottak, mintsem bármilyen szkeptikus elmélet, amelyekkel megtámadhatók volnának.

Moore számára a filozófia helye egyszerre problematikus és tiszteletre méltó. Ugyanis ha nem is tudja megdönteni vagy bővíteni a józan ész köznapi bizonyosságait, mindenesetre kísérletet tehet elemzésükre, és a legköznapibb bizonyosságok elemzése is épp oly homályos és bonyolult, mint amennyire maguk a bizonyosságok egyszerűen és maguktól értetődőek. Így pl. ha én tudom azt, hogy előttem van valami, s ez a valami egy ajtó, még egyáltalán nem világos előttem az, hogy ennek az analízise mit eredményezhet; ugyanis különféle analízisek lehetségesek. Ezek pedig mind magukba foglalják az érzékletek fogalmát, egy olyan fogalmat, melyet az átlagos ember sohasem alkot meg világosan. Így tehát azt mondani, hogy ez egy ajtó, több jelentésű állítás; vagy azt jelenti, hogy ez a most az érzékeink számára jelenvaló része annak a komplex anyagi tárgynak, amelyet ajtónak neveznek, *vagy* pedig azt jelenti, hogy ami jelen van érzékeink számára, annak oksági forrása az ajtónak nevezett anyagi tárgyban van, *végül pedig* azt is jelentheti, hogy ami jelen van érzékeink részére, egyik realizációja az érzékletek sokféle permanens lehetőségeinek, amely érzékletek együttesen az ajtót jelentik. Moore ezért filozófiák széles skálája létezésének a lehetőségét engedi meg, amelyek mind a józan ész bizonyosságainak alternatív analíziseire támaszkodnak, de e bizonyosságokat meg nem dönthetik és mással sem helyettesíthetik.

A moore-i analízis egyike a legpontosabbaknak és a legélesebbeknek a gondolkodás történetében, soha senki előtte nem használta a nyelvet ilyen csodálatos módon; kiindulva a köznapi módon kifejezett közönséges tényből a legnehezebbhez és a legtávolabbihoz jutott el. Ha egyáltalán lehetséges Moore-t összehasonlítani egy másik filozófussal, akkor csak azt mondhatjuk, hogy Moore-ra illik a *Socrates redivivus* megjelölés, és analitikus vizsgálatainak eredménye, ugyanúgy mint Szókratésznél, gyakran negatív. Ugyanis egész egyszerűen nem ismerjük sem az anyagi tárgynak, sem egy igaz vagy hamis vélekedésnek stb., stb. a helyes elemzési módját. Az effajta végső analízisre vonatkozó tudatlanságunk azonban semmilyen módon sem tudja megrendíteni teljes bizonyosságunkat arról, aminek az elemzését illetőleg mélységes a tudatlanságunk. Moore eszméi és módszerei hatalmas befolyást

gyakoroltak a modern angol gondolkodásra. Ez a hatás magyarázza, hogy az angol-filozófia visszautasítja a köznapi bizonyosságok elleni támadásokat, éppúgy mint a köznapi nyelv ellen irányuló támadásokat, bár ez utóbbi terén a modern angol filozófia túlhaladta Moore-t.

Russellről és Moore-ról most áttérek Wittgensteinre, aki az angol gondolkodásra óriási hatást gyakorolt. E hatás azonban nagyrészt személyes és karizmatikus természetű, főleg Wittgenstein különös, aszketikus személyiségének, ifjúkori varázsos megjelenésének, puritánságig egyszerű életmódjának, gracilis és mégis tartózkodó magatartásának tulajdonítható, valamint a tanításainak igazába vetett mélységes meggyőződésén alapult. Nem kétséges, személyiségének voltak kisebb hibái. Ezek főleg azokkal szemben tárultak fel, akiket nem kedvelt. Kedveltjeiben azonban a legmélyebb tisztelet érzését ábresztette fel. Wittgenstein karizmatikus személyi varázsa a halálával elenyészett, s most már csupán írásainak erejével kell meggyőznie minket. Ezekben is nagy erő van, de ez inkább esztétikai, mint filozófiai jellegű. Az a körülmény, hogy különös, rendkívül erőteljes aforizmákban írta őket, látszólag világosságot és rendkívüli szuggesztivitást ad gondolatainak, melyeknek tartalma gyakran nagyon is homályos és vitatható. Csak most, 12 évvel Wittgenstein halála után kezdődik meg az a korszak, amelyben nézeteit azzal a részre nem hajló kritikával bírálják el, amely más filozófusoknak már rendszerint kezdettől fogva kijárt.

Wittgenstein arról nevezetes, hogy három különböző filozófiát alkotott életében. Ezek közös jellegzetessége csupán az, hogy valamennyi szemantikus filozófia vagy a jelentés filozófiája. Az első az 1918–21 között alkotott „Logikai-filozófiai Értekezésnek” (*Tractatus Logico-Philosophicus*) a filozófiája, ezt a „Jelentés mint a tükrözés filozófiája” címmel lehet illetni. A második filozófiát, amelyet Wittgenstein a 20-as években tanított, a „Jelentésfilozófia mint igazolás vagy verifikáció” címkével lehetne ellátni, a harmadik pedig az a filozófia, amelyet Wittgenstein cambridge-i tartózkodása alatt 1929-től 47-ig tanított, ezt 1953-ban publikált posthumusz műve, a „Filozófiai vizsgálódások” tartalmazza. Ezt a „Jelentésfilozófia mint használat” címszóval lehetne jelezni. Javaslom, hogy ez alkalommal ne beszéljünk Wittgenstein második korszakáról, a jelentésfilozófia verifikációs elméletéről, mert ez azt a logikai pozitívizmust inspirála, amely legalább is annyira kontinentális, mint angol szellemi mozgalm, és Önök előtt bizonyára jólismert. Figyelmemet Wittgenstein tükrözés- és jelentésfilozófiájára kívánom összpontosítani.

Mindenekelőtt azonban három lényeges vonást kell kiemelnünk, amelyek a jelentés valamennyi wittgensteini fogalmában közösek, és amelyek alapvetőek akkor, ha a filozófiai jellegzetességét rögzíteni óhajtjuk. Az első számára nem találok jobb nevet, mint a szimplicizmus vagy a primitivizmus megjelölést: megkísérli azt, hogy a kifejlett beszéd végtelenül bonyolult, mesterséges összetettségétől visszatérjen a közlési forma közvetlenségéhez és egyszerűségéhez. Van ebben valami az antik cinikus szellemétől, aki eldobta poharát, amikor rájött arra, hogy ugyanolyan sikeresen használhatja kezét is pohár helyett. Visszatérése a beszéd kezdetleges egyszerűségéhez úgy fogható fel, mint az egyetlen lehetséges ösvény, amely keresztülvezet minket a szemantikus labirintus útvesztőiben. Ezzel a szimplicizmussal egyidejűleg megnyilvánul rendíthetetlen hite a hagyományos filozófia teljesen patológikus zavaros voltában. A hagyományos filozofálás Wittgenstein

számára nem más, mint a beszédformáink és használatuk radikális félreértésből eredő zavar, amely e formákkal való szisztematikus visszaéléshez vezet, értelmetlen kérdésfeltevésekhez és abszurd válaszcckhoz. A legtöbb filozófiai kérdés, mondja Wittgenstein, ostoba és nyelvtanilag helytelen. A wittgensteini értelemben vett filozófia nem törekszik a tradicionális megoldásokra, hanem arra, hogy széteszlassa ezeket a problémákat, feltárva azokat az alapvető lingvisztikai félreértéseket, amelyekben alapulnak. A filozófiai problémákkal szembeni ilyen leegyszerűsítő és feloldó magatartással együtt jár az a harmadik alapvető szellemi magatartás, amely valószínűleg az előző kettőt is magyarázza. Kétségtelennek látszik, hogy Wittgenstein egyike volt azoknak a kevés valódi szolipszistáknak, akik komolyan gondolták és érezték azt, hogy tapasztalatuk határai a világ és a nyelv abszolút korlátai voltak. Wittgenstein világa egyszerű volt. Hiányzott benne a tudatnak tudattal való szembeállítás, valamint a tudatnak a valóságos világgal való szembehelyezése. Ő volt az első, aki rádöbrent arra, hogy a szigorúan keresztülvitt szolipszizmus a tiszta realizmus felé tör, mert ha nincs annak értelme és nincs arra lehetőség, hogy megpróbáljuk túlhaladni saját tapasztalásunk határait, akkor nincs értelme, hogy azt személyesnek és szubjektívnek nevezzük. Wittgenstein ezt a következő módon fejezi ki: „Amit a szolipszizmus jelent, az teljesen helyes, csak hogy nem mondható el, csupán evidens módon megnyilvánul. A teljes szigorúsággal megvalósított szolipszizmus egybeesik a tiszta realizmussal. Az én a szolipszizmusban kiterjedés nélküli ponttá zsugorodik, és a valóság ott vele koordinálódik.” Azt, hogy Wittgenstein következetesen szolipszista volt, sokan tagadják, különösen akkor, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy később eljutott a privát nyelv lehetőségének, tehát annak a tagadásához, hogy az ember beszélhet csak önmagához, saját érzeteiről és benyomásairól. A nyelv ugyanis társadalmi jellegű tevékenység, azért éppoly kevésbé lehetséges az ember részére, hogy önmagának beszéljen a kizárólag saját maga által ismert dolgokról, mint az, hogy átadja valaminek saját maga számára, saját magának.

A publikus jelleg erős hangsúlyozása Wittgenstein késői filozófiájában bizonyára eredeti szolipszizmusával szembeni reakcióként jelentkezett. Azt kívánta, hogy világa normális világ legyen, olyan, amelyben a beszélő nem áll természetellenes szörnyű elszigeteltségben. Bármilyenek is voltak azonban a vágyai, Wittgenstein világa merő szolipszisztikus világ maradt, csak hogy fordított perspektívából nézve. Ez ugyanis egy olyan világ, amelyben az individuumok egy közös fizikai környezetben egymással érintkeznek, anélkül azonban, hogy gondolataikban és érzéseikben meglenne a belső személyes dimenziójuk, vagy legalábbis egy olyan dimenziójuk lenne, mely ne lenne azonos tisztán fizikai behaviorisztikus kritériumok valamely összességével. A szolipszizmus az a filozófia, amely szükségszerűen öngyilkosságot követ el, ennek az öngyilkosságnak a gyümölcse pedig elkerülhetetlenül a behaviorizmus; a személyiségek teljesen behaviorisztikus szemlélete nem más, mint az abszolút szolipszizmus másik oldala. Wittgensteinre mint szolipszistára vonatkozó nézetemet nem csupán írásaira alapozom, hanem a személyes ismeretségből és érintkezésből eredő benyomásokra is.

De mellőznöm kell ezeket az általánosításokat, hogy továbbmenve mondjak valamit a két jelentésfilozófiáról, ígéretemhez híven foglalkozni kívánok a *Tractatus Logico-Philosophicus*ban kifejtett tanításokkal és Wittgenstein későbbi éveiben tanított filozófiájával. A *Tractatus* jelentésfilozó-

fiája különös módon személytelen; a szerző egészen elfeledkezik arról, hogy az emberek használják a szavakat a dolgok jelölésére. Nézete szerint a szimbolikus kombinációk azon egyszerű tény által felelnek meg a tényeknek, hogy egyeznek velük strukturálisan, azaz éppen ugyanolyan számú elemekből állanak, amelyeket formálisan parallel relációk kötnek össze. Így az a mondat, hogy „Brutus megölte Caesart”, azt a tényt képviseli, hogy Brutus megölte Caesart, azért, mert egy jelet tartalmaz Brutus részére és egy másik jelet Caesar részére, és a „megölte” szóval, illetőleg az egész szintaktikai elrendezéssel jelzi azt a viszonyt, amelyben Brutus Caesarhoz kapcsolódott a kérdéses télynél. Az ideális, primitív nyelvben azonban az egyszerű létezők számára csupán egyszerű nevek lennének. A komplex létezőkről, mint pl. Brutusról vagy Caesarról egyszerű részeknek megfelelő terminusokban lehetne beszélni. Az egyszerű létezők közötti viszonylatokat hasonló módon egyszerű szimbólumok közötti viszonylatok segítségével lehetne kifejezni, és nem különböző szimbólumok segítségével. Egy ilyen primitív szimbolizmusban nem lenne külön jel a tagadás, a feltételezettség vagy pedig az általánosság részére; minden egyedi és pozitív lenne és közvetlenül a lehetséges tény képviselője. Egy ilyen nyelvben bizonyára lenne igazság és hamisság, de nem lenne semmi, ami illogikus vagy abszurd.

Az abszurditás akkor hatol be a nyelvbe, amikor olyan szimbólumokat és szimbolikus kombinációkat agyalunk ki, amelyek az egyszerű tények hatalmas tömegét fogják át, amikor azt mondjuk, hogy *A* nem áll egy bizonyos meghatározott viszonyban *B*-vel, vagy minden *A* bizonyos módon vonatkozik *B*-re stb., stb. Azután képesek vagyunk olyan ellentmondó állításokat kimondani, mint pl. hogy *A*, *B* is és nem is *B*, ezek abszurditását olyan üres tautológiák útján próbáljuk kiegyensúlyozni, mint pl. hogy *A* nem lehet egyszerre *B* és nem-*B*, vagy pedig, hogy *A* vagy *B* nem *B*. Mind az ellentmondások, mind a logika törvények elesnek a primitív tény közvetlen bemutatásánál; csak akkor merülnek fel, amikor a mesterkélt bonyolult beszéd már messzire elhagyta a közvetlen ábrázolást. Inkább metszően abszurdnak, mint ellentmondásoknak hatnak hagyományos filozófusaink állításai, hogy a világ egy vagy sck, valóság vagy pedig csak a tudat képzete stb. E tételek ugyanis szintaktikailag helytelenül vannak megalkotva, nem tartalmaznak semmi olyat, ami ténylegesen megvitatható. Minden hagyományos filozófiával szemben a Tractatus filozófiája az, amely az egyszerű ideografikus nyelvben megformált legegyszerűbb tényekkel való közvetlen konfrontáláshoz visszavezetve bennünket megszünteti a grammatikailag értelmetlen filozófiák lehetőségét.

Anélkül, hogy bírálata tárgyává tenném ezeket a komplex, rendkívül bonyolult nézeteket, közvetlenül áttérek Wittgenstein későbbi jelentés-filozófiájának a méltatására. Ebben a filozófiában a jelentés fogalmának különös, személytelenül strukturális oldala elenyészik, ezt egy sokkal dinamikusabb, társadalmibb kép pótolja. A szimbólumokat a szerző naturalisztikusabb módon értelmezi, mint olyanokat, amelyek lényegében nem különböznek az emberi tevékenység szerszámaiktól (pl. az ács fűrészétől, szögeitől és egyébektől), vagy pedig úgy értelmezi őket, mint játékszerkezeteket, mint pl. a sakkjáték figuráit és mezőit. A nyelvről Wittgenstein azt gondolja, hogy az egy játék vagy inkább játékok sorozata, amelyet az emberek egymással játszanak, miközben egy társadalmilag felvetődő célt teljesítenek, éppúgy mint a társadalmi érintkezés más formáiban. Wittgenstein ész-

járásának esztétikus-szkizoid jellege mind erősebben kiütözik abban, ahogyan a nyelvvel bánik; nem hajlandó arra, hogy tanulmányozza a civilizált társadalmak emberének mesterkélten bonyolult nyelvezetét, sem arra, hogy az igazi primitívek beszédének tanulmányozásában mélyedjen el. Ehelyett inkább mitikus, Rousseau-szerű törzsek képzeletbeli közléseinek a tanulmányozását részesíti előnyben, valamint olyan lingvisztikai értekezések tanulmányozásához folyamodik, amelyek annyira messze vannak a mindennapi beszédétől, hogy teljesen vizionárius és abszurd jellegűeknek látszanak. Elméletileg ezt azzal okolja meg, hogy amikor ilyen képzelt leegyszerűsített közlésekhez folyamodunk, akkor megszabadulunk attól a zavarosságtól, amely a mesterkélten bonyolult beszéd sajátossága, és mindent világosabban látunk, ilyen módon pedig a hagyományos filozófia ködösítései lehetetlenné válnak. Önöknek itt csak a legvázlatosabb képet festhetem Wittgenstein képzeletének figyelemreméltó nyelvi játékaikról; teljes egészében leírta ezeket diktált művében, amelyet „Barna könyv” (Brown Book) néven ismerünk. Ilyenfajta egyszerű játék az, melyben az építő olyan szavakat mormol segítőjének, mint pl. téglá vagy oszlop, és ezeknek megértése az építőanyagának a megfelelő helyre való eljuttatását idézi elő. Wittgenstein Heideggerhez hasonlóan azon a véleményen van, hogy a gyakorlati eszközök kéznél léte (Zuhandenheit) elsődleges és alapvetőbb, mint a tárgyak szemléleti leírásának a megléte (Vorhandenheit).

Van pl. egy játék, amely melléknevek segítségével megelőzi a leírást, ebben az emberek kis színes cédulákkal járkálnak, amely cédulákhoz megfelelő nevek tartoznak, az emberek ezeket a színeket alkalmazzák a tárgyakhoz, amíg az egyik megfelel, és akkor kiejtik a megfelelő nevet. Van egy számoló játék, amelyet főként törzsi falvakban gyakorolnak a boltosok; e játékban megtanulják, hogy a számneveket megfelelő rendszerben ejtsék ki. Ezt a játékot akkor játsszák, amikor a boltos az egyik almát a másik után veszi vissza a pultról, eközben a megfelelő számot mondja, egészen addig, amíg a vevő által eredetileg mondott számhoz jut el. Ez a játék nagyon alkalmas arra, hogy eloszlassuk azt a püthagoraszi ködöt, amely körülveszi a számokról alkotott fogalmainkat. Mert amikor valaki arra hajlik, hogy felvesse azt a nem grammatikai jellegű kérdést, hogy „mik a számok?”, akkor a boltos mechanikus mormolása megadja a választ. A számok (verbal counter) számláló szavak, megértésük nem más, mint annak a nyelvjátéknak a megértése, amelyben játszunk velük. Még bonyolultabbak és nehezebbek az emlékezet- és az álomjátékok, amelyekben a múlttól és álmaink tartalmáról van szó. Ezek pedig szintén nyelvünk egy részét alkotják.

Wittgensteinnek a nyelvi játékok leírásával az a szándéka, hogy rávezessen annak a ténynek a felismerésére, hogy minden verbális jel bizonyos természeti és társadalmi helyzetekben kerül alkalmazásra, használatát pedig az egyén meghatározott tanulási folyamat során sajátítja el. Továbbá az is a célja, hogy meggyőzzön arról, hogy lehetetlen elválasztani a verbális szimbólumot társadalmi és természeti használatától és megtanulásának körülményeitől. Ezért elengedhetetlen részünkre az, hogy specifikáljuk és tisztázzuk ezeket, mielőtt olyan filozófiai fejtegetésekbe bocsátkozunk, amelyekben e jelek, illetőleg szavak szerepelnek. Wittgenstein analízisének további eredménye annak a tudatosítása, hogy lehetetlen a szimbólumokat transzcendens vagy transzcendentális módon felhasználni, azaz tekintet nélkül arra a társadalmi helyzetre, amelyben alkalmazásuk helyénvaló.

Nem kérdezhethük pl. azt, hogy a múlt objektív-reális létező-e, vagy pedig csak emlékezetünkben létezik. Ugyanez a helyzet sok más hasonló, a filozófusok által gyakran felvetett kérdéssel. Ez az analízis azt is tudtunkra adja, hogy a szimbólumoknak teljesen privát használata megengedhetetlen. A beszéd ugyanis játék, amelyet az emberek megállapított, általánosan elismert szabályoknak megfelelően játszanak. Ez éppúgy vonatkozik az egyedül játszott játékokra is. Ezért ezt a játékot mindenki játszhatja az általánosan érthető szabályoknak megfelelően. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem lehetségesek álomfejtő játékok vagy képzeletjátékok; amelyekben az emberek elmondják másoknak azt, amiről álmodtak vagy amit elképzelték, csak hogy ezek a játékok nem egyebek, mint másodlagos lingvisztikai teljesítmények, amelyekben az, amit az emberek *mondanak*, a legfontosabb, döntő tényező.

Nem szükséges és nem is lehetséges az, hogy most itt bíráljam Wittgenstein mindeme nézeteit, nem is lenne könnyű dolog erre vállalkozni. Wittgenstein egyike a legnehezebben értelmezhető és a legtöbb kibúvóval élő, ugyanakkor a legmélyebben gondolkodó filozófusoknak. Hiszen sohasem lép ki saját nyelvi játékainak a keretéből, és megtiltja, hogy szembeállítsuk e játékokat a tények független birodalmával. Korlátok között az ember azt mondhatja, amit akar. Fontos tudni, hogy Wittgenstein bizonyítottan veszi azt a kérdéses álláspontot, mely szerint nyelvünkől a transzcendens és privát elemek kiküszöbölhetők; ez az álláspont a nyelvi játékok modelljeinek használatára épül. Ez pedig nem meggyőző azok számára, akik, mint én is, nem hisznek abban, hogy az ember számára közös környezetben az érzékek számára adott vonások a teljes jelentést megadnák. Úgy vélem, hogy vannak egyéb nyelvi játékok is, amelyek más módon is leírhatók, mint Wittgenstein egyszerű törzstagjainak nyelvi játécai. Ennek ellenére csodálni kell Wittgensteint, éppúgy mint a hagyományos empirikusokat azért, hogy megpróbálják feltárni legkifinomultabb fogalmaink egyszerű természetes eredetét. Ha valaki pedig úgy véli, hogy az effajta erőfeszítés téves és csak felszínés, egyetérték vele, erre a végkövetkeztetésre azonban csupán Wittgenstein tanulmányozása után jutottam.

Váztoltam annak a három nagy filozófusnak a szellemi körvonalait, akiknek a modern brit filozófia ma is bűvkörében van. Most pedig megkísérlem, hogy egy nagyon egyenetlen vázlatos képet adjak a jelenlegi filozófiai helyzetről és a legfontosabb mai gondolkodókról. Mindenekelőtt a régi típusú analitikusokat kell említenem. Ennek az irányzatnak a gyökerei inkább Moore-nál és Russellnél keresendők, mint Wittgensteinnél. Legfontosabb képviselői C. D. Boad és H. H. Price, mindketten nyugalmazott egyetemi tanárok; a valamivel fiatalabb Kneale, Ewing, Whitely, Prior és Braithwaite. Ezek a gondolkodók arra törekednek, hogy a külső világról, de egyben a matematikai és logikai princípiumokról és fogalmakról realiztikus objektív koncepciókat alkossanak. Az etikai értékről szintén realiztikus, objektív koncepciót igyekeznek felépíteni. Valamennyien jelentős könyveket írtak, a közöttük levő különbségek részletezésébe most nem fogok bele. Megjegyzem, hogy Braithwaite-t a többieknél erősebben befolyásolta a logikai pozitívizmus.

Azok közül, akik a többieknél is erősebben Moore és Wittgenstein vonzása alá kerültek, megemlítem Duncan-Jonest, Lewyt és MacIvert; valamennyien jelentős és mélyreható írásokat közöltek különféle témákról, de egyetlen nagy fontosságú hosszabb munkát sem publikáltak.

A tiszta wittgensteinisták közül John Wisdom nevét emelhetjük ki, aki a wittgensteini doktrínának csaknem hegeli fordulatot adott azáltal, hogy a metafizikus filozófiákat alternatív lingvisztikai túlzásoknak tekintette, amelyek mindegyike a köznapi nyelvből keletkezik és benne semmisül meg, éppúgy, mint ahogy a különféle kromatikus színek is a fehér fényben keletkeznek és semmisülnek meg. Itt megnevezhetjük Peter Geach és felesége, Elizabeth Anscombe nevét, ők Wittgenstein tanításait szenvedélyes katolicizmussal, valamint Arisztotelész, Aquinói Tamás és Frige iránti hódolattal párosítják. Mindketten kitűnő könyvek szerzői, Geach a tudati aktusokról, Anscombe az intenciókról. Ezen kívül élnek olyan filozófusok is, akik még a bécsi kör fennállása idején kerültek Wittgenstein befolyása alá, bár eredeti pozíciójuktól már messzire eltávolodtak, mégis megőriztek valamit a pozitivista szemléletből és magatartásból. Közülük a legnevezetesebb elsősorban Karl Popper, aki valójában az eredeti kör egyik disszidens tagja volt, jelenleg logikát és módszertant tanít a Londoni Közgazdasági Egyetemen. Megemlítjük még tanítványát, J. W. Watkins-t — a másik oldalon pedig A. J. Ayer-t ragyogó XVIII. századi stílusával, aki jelenleg oxfordi logika-professzor.

Fel kell még sorolni néhányat az oxfordi analitikusok közül. Ezeknél mindennél erősebben nyilvánul meg Moore és Wittgenstein befolyása, bár kifejlesztették saját elemzőmódszerüket, és jelenleg is tovább folytatják a tevékenységüket. Közéjük tartozik Gilbert Ryle, a *Mind* című folyóirat szerkesztője, a „*The Concept of Mind*” című 1949-ben megjelent figyelemreméltó könyv szerzője. E művében — mely dacára gyakori túlzásainak, jelentős műnek tekintendő — részletesen elemzi a tudatra vonatkozó fogalmakat, elsősorban a külső viselkedés különböző módjaira és típusaira való készségre vezetve vissza őket. De mindazoknak a tudati jelenségeknek az elemzését mellőzi, amelyek nem illenek rendszerébe. Tudatanalízisének általános típusa egyezik Wittgensteinével, de számos nézetéhez önállóan jutott el.

Az oxfordi analitikusok közül a legjelentősebb J. L. Austin volt, aki 1960 elején — rákos betegségben — elhalálozott. Műve a lingvisztikai jelenségek végtelenül részletes tanulmányozásából áll, ez lényegében a világ tanulmányozása úgy, amint mindennapi beszédmódunk közegén keresztül tükröződik. Austin koncepciójának fő tendenciája az, hogy ráeszméltessen bennünket arra, hogy a filozófusok abszurd módon szimplifikálták köznapi fogalmainkat: olyanokat, mint az érzéklet, a szabadság, az ismeret stb. Mind e fogalmaknak egyszerű, általános körvonalakat adtak, amelyek azonban egyáltalán nem felelnek meg azoknak a végtelenül változatos módozatoknak, amelyekben ténylegesen használjuk ezeket. Austin itt a gyakorlatban is megvalósítja a wittgensteini tételt, amely szerint köznapi beszédünk és gondolkodásunk nem tartalmazza a sókrateszi általános fogalmakat, hanem a fogalmak használatának egymást átfedő és átszövő hálózatáról van itt valójában szó, amelyben már nem különböztethető meg semmi közös és egyszerű. Amíg azonban Wittgenstein csak kijelentette, hogy ez így van, Austin megpróbálta be is bizonyítani.

Austin követői közül Paul Grice a legkiemelkedőbb egyéniség, az analízis kiváló és eredeti képviselője. Kívüle az ifjabb nemzedékből David Pears, Geoffrey Warnock és Bernard Williams nevét kell még megjegyezni, akiknek tudományos tevékenysége rendkívül sokat ígérő.

Ezenkívül még vannak olyan gondolkodók, akik a kezdeti wittgensteini tanításoktól mindinkább eltávolodtak olyan irányokba, amelyek Kant és Hegel felé vezetnek. Elsősorban Peter Strawson tartozik ide, ki a kategóriákat nem kanti módon, a lehetséges tapasztalathoz való viszonyukból vezeti le, hanem az egyes beszélők közötti szervezett társalgás lehetőségéből. Könyve, az *Individuals*, kísérlet a fenti úton haladó leíró metafizika megteremtésére. Erősebb hegelianus tendencia nyilvánul meg Hampshire-nek a *Thought and Action* c. könyvében. Hampshire nemrégiben kivándorolt Londonból az Egyesült Államokba.

Ezenkívül vannak még olyan, egyik iskolához sem tartozó filozófusok mint pl. jómagam, akik úgy vélik, hogy Wittgensteinnek a nyelvre vonatkozó elmélete mélyén sok tekintetben hibás feltevések rejlenek; akik továbbá bírálják a régi típusú empirizmus és formális logika kultuszát is, és akik ösztönzést merítenek olyan nem-ortodox forrásokból, mint Husserl és Hegel. Rólam elmondható, hogy bizonyos tekintetben a többiekkel ellentétes a szellemi fejlődésem: kezdetben hegelianus voltam, majd pedig átmentem a cambridge-i realizmus és a logikai pozitivizmus korszakán, azután pedig bizonyos ideig Wittgensteinnek hódoltam. Most pedig eljutottam ahhoz, ami úgy vélem, hogy az eredeti pozícióm elmélyített revideálásával azonos. A brit szellemi életben van néhány hasonló, iskolához nem tartozó egyéniség: vallásos filozófusok, mint pl. Hodges és Campbell; százszázalékos hegelianusok, mint Mure és Knox; individualisztikus gondolkodók, mint Körner és így tovább. Angliában sokkal kevesebb filozófiai iskola és irányzat van, mint más országokban; bizonyos körülmények játszanak itt közre mint pl. Oxford és Cambridge rendkívüli tekintélye, az egyetemi írásbeli vizsgák meghatározott merev tematikája, mindezek a gondolkodást egyetlen fő irányba terelik, amelynek csak nagyon kevés oldaláramlata van. Alapjában véve az angolok csoportok keretében gondolkodnak, bár a különböző tagok munkáiban sok individuális vonás is található, s úgyszintén jellemzi őket a képzettségnek az a magas foka, amely az állandó vitáknak köszönhető. Valószínűleg hasonló állapotok uralkodnak az Önök filozófiai intézményeiben is. Országunk jövőbeli filozófiai fejlődésére vonatkozólag nem óhajtok jóslásokba bocsátkozni.

СОВРЕМЕННАЯ АНГЛИЙСКАЯ ФИЛОСОФИЯ

Дж. Н. Финдлеи

В настоящее время пропасть разделяет английскую и континентальную философию. Европейское мышление в первую очередь реалистично, мышление же острова характеризуется семантической ориентацией. На современную английскую философию оказали влияние три больших мыслителя: Бертран Рассел, Джордж Эдвард Мор и Людвиг Витгенштейн. Среди них Рассела можно оценить как философа, восстановившего авторитет точной формальной логики и сыгравшего одновременно значительную роль в отодвигании на задний план диалектического способа мышления. Силлогистическую логику, логику узкой шкалы он заменил новой формальной логикой, самым тесным образом связанной с математическим символизмом. Взгляды Рассела, хотя и критикуются со всех сторон, до сего времени оказывают определенное влияние на английское философское мышление. Мор много сделал в интересах преодоления ограниченности этих взглядов. Для него задача философии заключается в анализе несомненных, признанных всеми положений трезвого разума. Анализ может производиться по разному, поэтому может существовать не одна философия, и при этом каждая философия опирается на альтерна-

тивный анализ определенностей трезвого разума, не опровергая, однако, этих эвиденций и не заменяя их аксиомами другого порядка.

Несомненно, что наибольшее влияние на современную английскую философию оказал Виттгенштейн, создавший три различных философии. Первая — учение «Логико-философского трактата», которое может быть названо следующим образом: «Значение как философия отражения». Второе могло бы быть озаглавлено как «Философия значения как верификация», третье же — как „Философия значения как употребление». Вторая философия инспирировала хорошо известный и на континенте логический позитивизм, анализ которого автор сейчас опускает. Понятие значения в философии Виттгенштейна содержит три основных черты. Первая — примитивизм, с помощью которого Виттгенштейн попытался возвратиться от путаной искусственности сложной развитой речи к непосредственности и простоте форм сообщения. Вторая — непоколебимая уверенность Виттгенштейна в том, что постановка проблем в традиционной философии большей частью не имеет смысла, так как не обладает грамматической правильностью. Третья характерная черта — солипсизм Виттгенштейна. В последний период своего развития он попробовал преодолеть этот солипсизм, подчеркивая общественный характер символов. Анализ языковых символов в этот период стал более динамичным и натуралистичным. Язык понимается как игра, в которую люди играют друг с другом, выполняя при этом общественную цель. Результат анализа, проведенного Виттгенштейном, состоит в следующем: во-первых, необходимо выяснить природу языковых символов, прежде чем мы приступим к философским рассуждениям, поскольку в них имеются знаки, т. е. слова. Во-вторых, результат анализа Виттгенштейна состоит в осознании того, что символы не могут быть использованы трансцендентально, т. е. не могут употребляться независимо от общественного положения. В настоящей статье автор не дает критики взглядов Виттгенштейна, заметив лишь, что его метод и использование моделей языковых игр неубедительны и ведут к поверхностным и ложным утверждениям.

Из современных направлений английской философии достойны упоминания (помимо названных) также и следующие: аналитики старого типа (Boad, Price, Kneale, Braithwaite), консеквентные последователи Виттгенштейна (I. Wisdom, Geach, Anscombe), оксфордские аналитики (Ryle, Austin, Grice), а также философы, не относящиеся к какой бы то ни было группе, к числу которых принадлежит и автор настоящей статьи.

MODERN BRITISH PHILOSOPHY

J. N. Findlay

There is a gap between modern British and continental philosophy. The latter is characterized by realism and the former focusses on semantics. Modern philosophy in Britain has been influenced by three great thinkers: Bertrand Russell, George Edward Moore and Ludwig Wittgenstein. Of these the reputation of Russell's exact formal logic may be regarded as the most lasting, although it must be admitted that it also has a prime role in suppressing dialectical thinking. A new formal logic, closely related to mathematical symbolism, is substituted for narrow syllogistic logic. Russell's views are subject to all kinds of criticism, nevertheless it is still influential in British philosophical thinking. Moore did much to overcome Russell's failures. In his view the task of philosophy is the analysis of the undoubtable and indisputable theses of common sense. Several analyses are possible and consequently many philosophies arise which all depend on the alternative analyses of the certitudes of common sense, although they cannot refute these evidences or find other axioms as substitutes.

Undoubtedly modern British philosophy was most influenced by Wittgenstein who set up three different philosophies. The first is that of *Tractatus Logico-Philosophicus* which could be subtitled "meaning as the philosophy of reflection". The second may be called the "philosophy of meaning as verification" and the third, "philosophy of meaning as use". The second philosophy inspired continental logical positivism and therefore its criticism is not included in the work. In Wittgenstein's philosophy the concepts of meaning have three fundamental features. The first is primitivism in which Wittgenstein attempts to return to the immediacy and simplicity of the mode of communication from the confusing artificiality of a complex level of speech development. The second is his firm belief in the senselessness of most questions of traditional philosophy because they are grammatically incorrect. The third feature is his solipsism. At the last

stage of his philosophical development he tries to transcend this solipsism by emphasizing the social character of symbols. In this period his analysis of linguistic symbols is more dynamic and naturalistic than in former ones. He interprets language as a game which men play while achieving a socially established goal. The primary result of Wittgenstein's analysis is that we must clarify the nature of linguistic symbols before attempting philosophical analyses because these include symbols or words. Another result is his pointing out that symbols cannot be employed transcendentally, i. e., their applicability depends on social circumstances. The author does not criticize Wittgenstein's views, but only mentions that Wittgenstein's method and description of linguistic games are unconvincing because they lead to superficial and faulty conclusions.

A few other trends in present-day English philosophy also deserve attention. These are for instance the old type analytics (Boad, Price, Kneale and Braithwarte), the consistent adherents of Wittgenstein (J-Wisdom, Geach and Anscombe), the Oxford analytics (Ryle, Austin and Grice), and there are those, such as the author, who do not adhere to any of these groups.